

40 DE ANI DE LA REVOLUȚIA DE ELIBERARE SOCIALĂ ȘI NAȚIONALĂ, ANTIFASCISTĂ ȘI ANTIIMPERIALISTĂ

Rolul Partidului Comunist Român în pregătirea și îndeplinirea actului istoric de la 23 august 1944

TRAIAN UDREA

Actul insurecțional de la 23 August 1944 „a marcat — arată secretarul general al Partidului Comunist Român și președintele României Nicolae Ceaușescu, cu prilejul împlinirii a 35 de ani de la aceste evenimente — începutul revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, care a dus la cucerirea adevăratei independențe a patriei”¹.

Răsturnarea în după-amiaza zilei de 23 August 1944 a regimului de dictatură militară antonesciană, instalarea în seara aceleiași zile, cu acordul factorului constituțional suprem și a guvernului de uniune națională prezidat de generalul Constantin Sănătescu, scoaterea României din războiul hitlerist și afirmarea deciziei de eliberare a întregului teritoriu național de sub dominația fascistă, consensul privind lichidarea legislației de tip fascist, pentru realizarea unui regim democratic în România², s-au îndeplinit datorită realizării în prealabil a coaliției for-

¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 18, București, Edit. politică, 1971, p. 578.

² *Culegerea de documente și materiale privind istoria României (23 August 1944 — 30 decembrie 1947)*, îngrijitor de ediție Doina Smărcea, București, Tip. Universității București, 1977, p. 14—26 (textele proclamației regale, declarația guvernului, decretul lege de amnistie și de desființare a lagărelor de concentrare, toate radiodifuzate în seara zilei de 23 August 1944).

țelor de opoziție democratică și antifasciste, ca urmare a pregătirii politico-diplomatice și militare de către aceste forțe a actului istoric de la 23 August 1944.

23 August 1944, deschizător de eră nouă în istoria României, nu a fost rodul unei schimbări de front de ultimă oră, determinată numai de rațiuni politico-militare — salvarea de la infringerea totală, în cazul menținerii până la capăt a alianței cu Germania —, ci a fost rezultatul acumulării unor puternice contradicții social-politice care au atins în cursul anilor 1943—1944 cotele unei situații revoluționare antifasciste directe, explozive, căreia dictatura antonesciană, falimentară atît pe plan politic intern, cît și internațional, nu-i mai putea face față. În același timp, actul de la 23 August 1944 s-a datorat voinței întregului popor român de a se elibera de sub dominația fascismului, faptului că, în ciuda contradicțiilor antagonice de clasă, a deosebirilor de vederi mult timp ireconciliabile privind mijloacele de luptă și de opoziție contra fascismului, s-a ajuns în primăvara și vara anului 1944 la realizarea unui consens al forțelor revoluționare democratice de stînga și al conducătorilor principalelor partide burgheze, Partidul Național-Țărănesc Maniu și Partidul Național-Liberal Brătianu, asupra necesității înfăptuirii grabnice a marilor obiective național-antifasciste menite să salveze poporul român de dominația fascistă și să asigure viitorul independent și suveran al României postbelice.

Un rol decisiv în formularea principală a necesității smulgerii României din alianța nefirească cu Germania hitleristă și a doborîrii dictaturii antonesciene pe calea luptei armate, a pregătirii și înfăptuirii insurecției naționale antifasciste, l-a avut Partidul Comunist Român care, din primul moment, s-a ridicat împotriva participării României la războiul antisovietic și a chemat la rezistență activă împotriva și pentru doborîrea dictaturii antonesciene, contra ocupanților hitleriști și pentru alungarea lor din țară³.

În documentul-manifest, cunoscut sub denumirea de „Circulară a C.C. al P.C.R. din 8 iulie 1941“, se preciza că: „sarcina și răspunderea istorică a Partidului Comunist din România față de poporul român constă în organizarea în România a luptei — alături de marele popor sovietic și de celelalte popoare cotoprite — pentru zdrobirea fascismului sîngeros german și a slugilor sale din toate țările, pentru alungarea ocupanților germani din România, pentru doborîrea bandei de trădători de la cîrma țării în frunte cu generalul Antonescu, pentru eliberarea țării de sub jugul sîngeros german, pentru victoria Uniunii Sovietice, pentru România liberă și independentă⁴.”

În ceea ce privește principalele partide politice burgheze⁵, ele au adoptat în întregul răstimp al supremației militare a Axei pe o mare parte a continentului european, o atitudine de expectativă, de neangajare activă în mișcarea de

³ De altfel, Partidul Comunist Român lansase deja la sfîrșitul lunii august 1940 lozincă mobilizării maselor largi — care demonstrau energic contra dictaturii imperialiste de la Viena — la acțiuni de rezistență armată și a propus formarea unui guvern al salvării naționale potrivit cererii fără luptă a nordului Transilvaniei.

Majoritatea participanților la consiliile de coroană din 30 și 31 august 1940, deși convingi de injustețea flagrantă și de caracterul arbitrar al dictaturii de la Viena, au acceptat totuși importanțele cesiuni teritoriale impuse de puterile Axei în favoarea aliatei lor, Ungaria hortystă, apreciind că în caz de refuz, România ar fi trebuit să facă față nu numai unui război cu Ungaria hortystă ajutată de Germania hitleristă și Italia fascistă, dar și altor eventuale intervenții militare, ceea ce ar fi putut produce noi amputări teritoriale și ar fi putut primejdui însăși ființa statului român. S-a cedat în fața dictaturii fascist în speranța restabilirii drepturilor teritoriale ale României la viitoarea conferință de pace.

⁴ Arhiva I.S.I.S.P., cota A-XXV-10.

⁵ Mai corect spus, a fruntașilor acestor partide, intrucît activitatea și publicațiile lor fuseseră suspendate legal încă din timpul dictaturii carliste (aprilie 1938) și interzise de către I. Antonescu (septembrie 1940).

rezistență antifascistă, de „conservare a forțelor“, în așteptarea cotelurii mării conflagrații în favoarea aliaților (a coaliției Națiunilor Unite). Pornind de la această poziție „de așteptare“, frunțașii P.N.Ț. și P.N.L. „protestează împotriva mutilării teritoriale a României, dar nu acceptă riscul unui război cu statele vecine revizioniste; refuză participarea la un guvern de coaliție prezidat de generalul Antonescu considerat incapabil să reziste pretențiilor economice și politico-militare ale hitleriștilor, dar prin aceasta ușurează pătrunderea masivă în conducerea statului a reprezentanților extremei drepte (a legionarilor) în septembrie 1940; bombardează pe generalul Antonescu cu numeroase memorii în care îi cer să apere interesele naționale politice și economice, împotriva penetrației și aservirii țării la carul Axei Roma-Berlin, să solicite revizuirea dictatului de la Viena, dar acceptă respectarea reciprocă a intereselor mării burghezii și moșierimii românești, respectiv maghiare, de o parte și de alta a frontierei vremelnice impuse la 30 august 1940. La sfârșitul lunii iunie 1941, frunțașii P.N.Ț. și P.N.L. și-au exprimat acordul privind participarea României la războiul antisovietic până la Nistru, marcând această adeziune „condiționată“ prin prezența ca voluntari a vicepreședinților celor două partide, respectiv Ion Mihaelache și Gh. Brătianu, în zona de front.

Participarea României, chiar și temporară și motivată prin dorința redobândirii unor teritorii cedate în iunie 1940 sub imperiul forței, în războiul antisovietic alături de Germania, care jucase un rol major în mutilarea teritorială a României pe toate granițele sale în vara anului 1940, și alături de una din beneficiarele cesiunilor teritoriale românești, Ungaria horthystă, făcea un deserviciu însuși obiectivului urmărit de frunțașii celor două partide, în fapt de întregul popor român — eliberarea nordului Transilvaniei de sub ocupația horthystă — și, în plus, plasa România în tabăra statelor agresoare ale Pactului Tripartit contra cărora au luat poziție și s-au coalizat ulterior majoritatea statelor lumii, Națiunile Unite.

După depășirea aliniamentului Nistrului, în condițiile în care în parlamentul și în presa ungară se agita ideea dobândirii întregii Transilvanii de către Ungaria horthystă cu ajutorul hitlerist, dar mai ales datorită condamnării ferme de către guvernul britanic a agresiunii antisovietice și în urma constituirii alianței sovieto-britanice, frunțașii P.N.Ț. și P.N.L. își retrag acordul moral dat inițial generalului Antonescu și îi cer retragerea României din război sau cel puțin retragerea unităților române înapoia granițelor naționale. Începând cu sfârșitul lunii iulie 1941, are loc o retranșare a frunțașilor principalelor partide burgheze pe poziții de desolidarizare și de critică a intenției dictatorului Antonescu, de menținere „până la capăt“⁶ a României în războiul antisovietic, și ca urmare a arestării grupurilor Rică Georgescu și Păsătoiu, apropiate de cercurile de afaceri și politice filobritanice din România, ca și a efectelor nefaste resimțite de o parte a cercurilor de afaceri în urma penetrației hitleriste în economie, finanțe etc.⁷, frunțașii celor două partide iau atitudine și protestează în repetate rânduri pe lângă Ion Antonescu.

Opoziția frunțașilor P.N.Ț. și P.N.L. față de continuarea de către guvernul Antonescu a războiului antisovietic, condamnarea aservirii tot mai adânci, econo-

⁶ Vezi schimbul de mesaje Hitler-Antonescu din 15 iulie 1941.

⁷ Avem în vedere sumele sporite de bani cerute pentru întreținerea Misiunii militare germane în România, scumpirea repetată a mărcii în raport cu leul (de la 38,5 s-a ajuns la 100 lei o marcă), acapararea unor ramuri și subramuri și a unor întreprinderi în industria extractivă, siderurgică și metalurgică, alimentară etc., monopolizarea exportului românesc, îndreptat peste 90% spre Germania și Italia, și blocarea soldurilor românești pe baza așa-zisului clearing centralizat la Banca Reichului etc.

mice și politico-diplomatice a României intereselor imperialismului german, hitlerist și cererea retragerii unităților militare române la vest de Nistru, au fost apreciate de Partidul Comunist Român ca permițând începerea unei luări de contact și de atragere treptată a tuturor partidelor, organizațiilor și personalităților cu stare de spirit antifascistă într-un unic front de luptă pentru eliberarea social-politică și națională de sub dominația fascismului.

Constatând rezervele și opoziția manifestată încă la sfârșitul lunii iulie de către fruntașii P.N.Ț. și P.N.L. față de participarea aventuroasă a conducătorilor antonescieni la război de partea Germaniei hitleriste, Partidul Comunist aprecia deja într-un manifest elaborat la începutul lunii august 1941 că se creaseră „condițiile obiective pentru regruparea forțelor (antifasciste) și în România“.

În condițiile în care, pe plan internațional, era în curs formarea „frontului unic al popoarelor iubitoare de libertate împotriva fascismului german“, se arăta în același manifest, „s-a deschis larg și în România drumul spre realizarea unui singur front unic de luptă al poporului întreg împotriva ocupanților fasciști“⁸.

Departate de a limita opoziția față de dictatura antonesciană și de participarea României la războiul hitlerist numai la o suită de memorii, cum vor proceda încă în anii 1941—1943 fruntașii P.N.Ț. și P.N.L., Partidul Comunist considera că poporul român trebuia să-și aducă propria contribuție la victoria coaliției antihitleriste, mai întâi în cadrul mișcării de rezistență împotriva ocupanților și mașinii de război fasciste, iar apoi prin pregătirea condițiilor doborârii dictaturii antonesciene, alungării hitleriștilor și eliberării întregului teritoriu al țării de sub dominația fascistă.

În platforma sa de luptă antifascistă adresată tuturor patrioților antifasciști la 6 septembrie 1941 se prevedea în mod deosebit: încetarea războiului contra Uniunii Sovietice, încheierea păcii cu Uniunea Sovietică și lupta comună alături de toate celelalte țări democratice și popoare iubitoare de libertate împotriva hitlerismului agresor și cotropitor; oprirea (deci sabotarea activă) a producției de război, a transporturilor de trupe, arme și muniții pentru mașina de război fascistă, alungarea ocupanților hitleriști din țară; răsturnarea dictaturii antonesciene, constituirea unui guvern al independenței naționale format din reprezentanții tuturor forțelor patriotice, lupta pentru anularea dictatului de la Viena; arestarea și pedepsirea trădătorilor de țară care au aruncat poporul român în război pentru Germania hitleristă“.

Pentru înfăptuirea acestor obiective național-antifasciste, Partidul Comunist propunea formarea unui front național unic de luptă antifascistă al întregului popor.

Data fiind menținerea încă a supremației militare hitleriste în Europa continentală, a succeselor temporare realizate de armatele hitleriste pe frontul de est, în toamna anului 1941, fruntașii P.N.Ț. și P.N.L., necontestând justetea obiectivelor național-antifasciste enunțate în platforma P.C.R., au considerat prematură mărirea la o acțiune care ar fi dus la confruntarea decisivă cu dictatura antonesciană și cu Germania hitleristă. La sfârșitul anului 1941 intervin însă noi factori interni și externi de natură să contribuie la apropierea dintre forțele rezistenței antifasciste conduse de P.C.R., pe de o parte, și fruntașii celor două partide burgheze, pe de altă parte. Astfel, în cursul lunii noiembrie 1941, în com-

⁸ Despre conținutul și importanța manifestului, vezi articolul nostru *Politica de alianță a Partidului Comunist Român. Constituirea Blocului Național Democrat în iunie 1944*, în „Revista de istorie“ nr. 6/1979, p. 1020—1021.

dițiile în care grosul trupelor române revenise în țară, guvernul britanic prin intermediul ministrului S.U.A. la București, care gira interesele britanice în România, a cerut retragerea tuturor trupelor române în interiorul țării și nemai-angajarea lor în operații militare în afara granițelor de stat ale României, în care caz guvernul britanic nu va declara război României. Antonescu respinge demersul britanic ceea ce atrage starea de război între Marea Britanie și România. De asemenea, Antonescu va declara la 12 decembrie 1941 război Statelor Unite ale Americii care fuseseră victima agresiunii japoneze⁹. Fruntașii P.N.Ț. și P.N.L. au luat o atitudine de condamnare a guvernului Antonescu față de aceste noi acte de aservire diplomatică față de Axă care situau în mod practic România în stare de război cu majoritatea țărilor lumii. Pe de altă parte, înfringerea hitleriștilor în bătălia pentru Moscova și desfășurarea contraofensivei de iarnă a armatelor sovietice au dat lovitură de grație iluziilor purtării victorioase a unui război fulger contra U.R.S.S. Modificările intervenite în raportul de forțe militar și politico-diplomatic, în urma intrării S.U.A. în război și a primelor înfringeri decisive ale hitleriștilor pe frontul de est, noile atitudini critice față de politica economică și externă antonesciană adoptate de fruntașii P.N.Ț. și P.N.L. au îndemnat conducerea P.C.R. să relanseze în ianuarie 1942 apelul la făurirea Frontului Unic Antifascist, într-un nou manifest intitulat sugestiv „Pierearea sau salvarea poporului român”¹⁰. Partidul Comunist lansa chemarea făuririi Frontului Unic Antifascist la nivel de partide, ca o condiție hotărâtoare și obligatorie pentru înfăptuirea cu succes a obiectivelor naționale antifasciste. Deoarece fruntașii P.N.Ț. și P.N.L. și chiar conducerea P.S.D. nu s-au arătat însă dispuși în 1942 să participe la o alianță antifascistă directă și angajantă împreună cu P.C.R., soluția ce s-a impus în acea etapă a fost doar obținerea acordului de principiu al acestor partide pentru realizarea obiectivelor majore antifasciste asupra cărora exista un consens limitat sau aproape complet (de pildă, împiedicarea trimiterii de noi trupe române pe frontul de est în campaniile anului 1942), urmând ca participarea la acțiuni comune a membrilor diferitelor partide democratice precum și a tuturor celor decizi să participe la lupta antifascistă directă să se desfășoare pentru început în cadrul unei „Uniuni patriotice” fără apartenență partinică, deschizând calea făuririi ulterioare a Frontului Unic Antifascist la nivel de partide.

Din inițiativa P.C.R., în urma contactelor cu o serie de membri ai grupării socialiste unitariste, ai Frontului Plugarilor, ai organizației revoluționare a muncitorilor și țăranilor maghiari din România (Madosz), cu o serie de foști aderenți ai P.N.Ț. (M. Ralea, Stanciu Stoica etc.), în toamna anului 1942 se pun bazele Uniunii Patriotice. Comitetul de inițiativă al noii organizații ținea să precizeze că „Uniunea Patriotică nu este și nu vrea să fie un partid politic, ci este gruparea patrioților sinceri, gata de acțiune și luptă, chiar cu prețul vieții lor contra dușmanului comun atât din afară, cât și dinăuntru. Ea slujește și reprezintă numai interesele naționale ale întregului popor fără deosebire de convingerile politice, de situația socială și materială, de concepția filozofică a membrilor săi, dușmanul de moarte fiind imperialismul cotropitor german care se prezintă astăzi sub forma lui cea mai sălbatică, hitlerismul”¹¹. Dovedind abandonarea oricărui sectarism și discriminări partinice, Uniunea Patriotică se declara partizană a mișcării de rezistență, a luptei armate împotriva hitlerismului și dictaturii antonesciene, pentru încetarea războiului antisovietic și eliberarea țării de sub dominația fascismului. Ea și-a organizat rândurile într-o rețea de

⁹ Arh. Măntănușului Afacerilor Externe, fond Germania, dosar 91/41.

¹⁰ Arhiva C.C. al P.C.R. fond 1, 3/1943.

¹¹ „România Liberă” (ilegală) din ianuarie 1943. Până la 23 August 1944 au apărut 12 numere ale acestei publicații clandestine.

grupe patriotice antifasciste clandestine, în vederea realizării obiectivelor naționale antifasciste. În condițiile refuzului fruntașilor P.N.Ț. și P.N.L. și al unor lideri ai P.S.D. de a participa împreună cu forțele revoluționare la mișcarea de rezistență antifascistă, Uniunea Patrioților¹² va activa ca o grupare a tuturor elementelor progresiste și democratice de stînga, decise în acel moment să lupte alături de Partidul Comunist pentru înfăptuirea platformei de luptă antifascistă din 6 septembrie 1941 ale cărei principale obiective fuseseră reluate și dezvoltate în manifestul programatic al P.C.R. din ianuarie 1942. Înfăptuirea obiectivelor național-antifasciste — scoaterea României din război, alungarea hitleriștilor din țară, eliberarea nordului Transilvaniei de sub ocupația horthystă — nu se puteau înfăptui doar de grupuri sau personalități politice izolate, oricît de prestigioase sau combative ar fi fost ele, ci necesita realizarea unui consens și a unei acțiuni comune a tuturor partidelor, organizațiilor și grupărilor politice din țară. În condițiile României capitaliste, în care clasele dominante dețineau controlul vieții economico-financiare și exercitau puterea în stat cu ajutorul unui aparat politico-administrativ (inclusiv al armatei, îndeosebi al comandii ofițeresc), iar intelectualitatea era formată și legată prin mii de fire de regimul de stat burghez și de principalele partide și organizații burgheze, de instituția monarhică, realizarea unei ample și eficiente coaliții naționale antifasciste nu era posibilă decît obținîndu-se acordul celor mai influente cercuri economice și politice ale burgheziei, ralierea la coaliție a principalelor partide politice burgheze, a fruntașilor acestor partide. De aceea, Partidul Comunist a urmărit cu perseverență să convingă pe fruntașii P.N.Ț. și P.N.L. asupra necesității ieșirii din pasivitate și a angajării lor decise la realizarea obiectivelor naționale antifasciste propuse, considerînd că este imperios necesară unirea tuturor partidelor, grupărilor, personalităților, a întregului popor în jurul unui program și unui plan de acțiune antifascistă unitară.

La sfîrșitul anului 1942 și în cursul anului 1943, fruntașii P.N.Ț. și P.N.L. devin tot mai conștienți că trebuie să iasă din pasivitate pentru a nu fi depășiți de mersul evenimentelor politico-militare.

Sub impresia marilor victorii obținute de armatele sovietice și aglo-americane, Gh. Tătăreanu propune constituirea unei „uniuni sacre“ la care să participe toate partidele și grupările burgheze antihitleriste, inclusiv dizidențele care colaboraseră cu dictatura regală. Tot el va elabora un amplu memorandum, „Politica noastră în primăvara anului 1943“, în care pleda pentru reintegrarea României în alianțele sale tradiționale antebelice, dar stabilind în același timp bune relații cu Uniunea Sovietică. El întrevădea eventualitatea realizării unui acord „de principiu“ cu reprezentanți ai forțelor de stînga¹³.

Grupul restrîns de membri P.N.Ț. care suportaseră rigorile lagărului de la Tirgu Jiu, eliberați, îndeamnă, în mai 1943, pe Maniu să iasă din pasivitate și să se angajeze ferm în acțiunea de desprindere a României din alianța cu Germania hitleristă¹⁴.

Autodizolvarea Internaționalei comuniste, noile înfrîngeri militare ale statelor Pactului tripartit care au avut între altele ca efect înlăturarea lui Mussolini de la putere și scoaterea Italiei din război, puternicul curent intern de opinie

¹² Uniunea Patriotică va adopta, începînd din 1943, titulatura de Uniune a Patrioților, denumire sub care va activa și după 23 August 1944.

¹³ Contactat, prin intermediul lui M. Ralea, la Sinaia, în vara anului 1943, Tătăreanu nu s-a arătat încă decis în acel moment să stabilească raporturi de colaborare antifascistă cu reprezentanții forțelor revoluționare.

¹⁴ Textul integral al scrisorii a fost publicat în „Dreptatea“ din 29 august 1944, al cărei director figurează printre semnatari.

impotriva continuării războiului de partea Germaniei au determinat fruntașii P.N.Ț. și P.N.L. să iasă din pasivitate.

În euforia creată de semnarea armistițiului Italiei care a trezit temporar în cercurile politice burgheze românești speranțele unei înaintări spectaculoase a trupelor anglo-nord-americane prin nordul Italiei și de-a lungul râului Sava spre granițele României,¹⁵ fruntașii P.N.Ț. și P.N.L. acceptă în vara anului 1943 noile propuneri de colaborare antifascistă ale P.C.R., scontînd pe faptul că eventuala prezență a unor trupe „eliberatoare” occidentale în România ar fi permis fruntașilor politici burghezi să stăpînească deplin situația politică internă și să fină la respect forțele revoluționare democratice, pe comuniști în special, în cadrul unui „front patriotic antifascist” dominat de partidele și grupările burgheze.

Ocuparea Italiei de trupele hitleriste, încetinirea și apoi oprirea înaintării trupelor aliate la sud de Roma, în zona Monte Cassino, refuzul guvernelor și comandamentelor militare sovietic și nord-american de a accepta punerea în aplicare a variantei balcanice propusă de primul ministru britanic au năruit speranțele cercurilor politice burgheze, ale unor fruntași social-democrați de dreapta, într-o grabnică „eliberare” de către trupe aliate occidentale a României. În aceste noi împrejurări, delegații P.N.Ț., P.N.L. și ai P.S.D. nu mai consideră avantajos să continue tratativele începute cu P.C.R. și celelalte grupări și organizații antifasciste de stînga în vederea constituirii unui amplu Front patriotic antifascist și se retrag de la tratative.

În Frontul patriotic antifascist constituit în toamna anului 1943 au participat P.C.R., Uniunea patrioților, U.T.C., Uniunea socialistă țărănistă condusă de L. Rădăceanu și M. Ralea, Frontul Plugarilor, foști membri ai grupării socialiste unitariste Popovici.

Respingînd apelul la constituirea unui unic și eficient front patriotic antifascist care să mobilizeze toate energiile vitale ale poporului român la realizarea în primul rînd cu forțe proprii, pe cale insurecțională, a propriei eliberări de sub dominația fascismului, fruntașii P.N.Ț. și P.N.L. au ales calea sondării și negocierii unor condiții de armistițiu care să fie puse în aplicare în momentul favorabil creat de înfrîngerea hotărîtoare a unităților militare hitleriste staționate pe teritoriul nostru de către înaintarea armatelor aliate.

Informînd pe cei doi Antonești despre demersurile întreprinse, I. Maniu a solicitat dictatorului Ion Antonescu să ia el însuși inițiativa unor sondări de pace (cea ce colaboratorul său apropiat, Mihai Antonescu, întreprinsese, dealtfel, încă de la începutul anului 1943). De comun acord, s-a convenit trimiterea în noiembrie

¹⁵ În această perspectivă, Maniu trimite un amplu memorandum guvernului britanic în care, explicînd cauzele care duseseră la mutilarea teritorială, la înscăunarea dictaturii legionar-antonesciene, la participarea României la războiul antisovietic, își exprima speranța că cercurile occidentale vor sprijini retrocedarea teritoriilor cedate prin forță, menținerea României ca stat independent și suveran la gurile Dunării, afirmînd și credința în victoria aliaților. Prin emisari speciali sau prin intermediul lui G. I. Gh. Duca aflat în misiune diplomatică la Stockholm și a lui Gafencu, stabilit din decembrie 1941 în Elveția, cu ajutorul stației radio trimisă de britanici în țară (misiunea Țurcanu, alias Nicolo Vellano), Maniu va continua schimbul de mesaje cu reprezentanți politici ai guvernelor britanic și nord-american, în special. În perspectiva eliberării de către trupele occidentale a spațiului balcanic dunărean, au loc la București convorbirile Banffy-Mironescu încheiate fără rezultate deoarece Ungaria, după ce obținuse cu ajutorul Axei importante cîștiguri teritoriale în dauna vecinilor săi, spera ca Națiunile Unite învingătoare să-i confirme rapturile teritoriale obținute în anii 1938—1941. Gh. Tătărăscu, la rîndul său, prin Gafencu și Benes, va înainta mesaje către marile puteri aliate în vederea sondării scoaterii României din războiul hitlerist.

brie 1943 a prințului B. Știrbei în Turcia pentru negocierea ieșirii României din război, sub protecția anglo-nord-americană.

Înteruperea tratativilor la nivel înalt de la Cairo, anglo-americo-chineză, și Teheran, respingerea definitivă a variantei Churchill au întârziat plecarea lui Știrbei, care ajunge la Cairo — via Ankara — abia la jumătatea lunii martie 1944. Susținând punctul de vedere al încheierii unui armistițiu prin care marile puteri occidentale să garanteze conservarea structurilor social-economice și politice burgheze din România împotriva unor prezumtive imixțiuni în afacerile interne din partea guvernului și comandamentului sovietic, care urmau să poarte responsabilitatea principală a regimului de ocupație militară a României pe întreaga perioadă a războiului antihitlerist și a perioadei următoare, negocierile de la Cairo vor eșua la sfârșitul lunii mai 1944¹⁶.

Atît în convorbirile cu reprezentanții celor trei mari puteri aliate de la Cairo, cît și în convorbirile bilaterale secrete dintre emisarii lui Antonescu și cei ai opoziției burgheze cu membrii ambasadei sovietice de la Stockholm, României, guvernului sau opoziției antifasciste reunite li s-a cerut prin condițiile oferite la 11 aprilie 1944 retragerea grabnică a României din alianța cu Germania hitleristă și participarea României la războiul antihitlerist, accesul nestingherit al trupelor aliate (sovietice) pe teritoriu și asupra mijloacelor de transport, asigurarea aprovizionării trupelor aliate staționate sau în trecere, precum și o serie de alte prevederi politico-diplomatice, militare și economice privind viitorul statut internațional al României, și li s-a promis anularea dictatului de la Viena și revenirea nordului Transilvaniei la România.

Intrucît, atît la Cairo, cît și la Stockholm, negocierile români au târăgănat perfectarea definitivă a acordului și mai ales obligația — fără de care armistițiul nu putea fi considerat ca aplicabil — retragerii României din războiul antisovietic și întoarcerii armelor împotriva ocupanților hitleriști, negocierile au fost suspendate, practic întrerupte¹⁷.

Între timp, la sfârșitul lunii martie — începutul lunii aprilie 1944, armatele sovietice în ofensivă pătrund pe teritoriul a 5 județe din nordul Moldovei, frontul stabilizîndu-se în zona Iași — Chișinău. Pe de altă parte, la 19 martie 1944 trupele hitleriste instaurează un regim de ocupație a Ungariei. Marea debarcare aliată de pe coasta Normandiei a spulberat ultimele iluzii ale cercurilor politice burgheze de pătrundere a trupelor aliate occidentale în apropierea granițelor de stat ale României. Eșuarea negocierilor de scoatere a României din război „pe cale diplomatică”¹⁸, iminența unor noi operațiuni ofensive sovietice pe frontul din Moldova și apoi mai adînc spre interiorul țării, începerea din 4 aprilie 1944 a bombardamentelor aliate pustiitoare au convins în cele din urmă pe fruntașii P.N.Ț. și P.N.L. că unica modalitate de scoatere a României din războiul hitlerist, de eliberare de sub dominația fascistă, de restabilire a graniței de vest, de obținere a unor prevederi mai favorabile la conferința de pace, în condițiile prezenței trupelor hitleriste și a dictaturii militare

¹⁶ *Foreign Relations of the United States. Diplomatic papers. Europe.* Government Printing office, 1961 (raportele lui Mac Veagh către Departamentul de stat.)

¹⁷ Pe larg, despre desfășurarea și importanța acestor negocieri în studiul nostru *Rolul forțelor politice interne din România în restabilirea independenței și suveranității naționale în preajma insurecției naționale antifasciste și antiimperialiste din august 1944*, în „Revista de istorie”, nr. 12/1975.

¹⁸ În ciuda neperfectării unui acord definitiv, aceste negocieri au jucat totuși un rol important în clarificarea și precizarea poziției părților, în fixarea unor prevederi ce vor figura în viitoarea convenție de armistițiu, au creat certitudinea că în cazul cînd românii vor contribui cu propriile lor forțe la propria eliberare și vor participa la operațiile de zdrobire militară a Germaniei hitleriste nu li se va aplica regula stabilită la Casablanca, a capitulării necondiționate.

antonesciene, era calea preconizată de P.C.R. încă din 1941, răsturnarea pe cale insurecțională a regimului antonescian, scoaterea României din război și îndepărtarea — în caz de împotrivire — prin forța armelor a ocupanților hitleriști de pe întreg teritoriul național.

După încheierea unui acord preliminar în aprilie 1944, la 8 iunie 1944 se constituie Blocul partidelor democratice format din principalele partide burgheze, P.N.Ț. — Maniu și P.N.L. — Brătianu, și din cele două partide muncitorești reunite încă din aprilie 1944 în front unic, P.C.R. și P.S.D.¹⁹

În cursul lunii mai 1944, în vreme ce fruntașii P.N.Ț. — Maniu și P.N.L. — Brătianu își puneau speranțele mai ales în rezultatul favorabil al negocierilor de la Cairo și Stockholm, târăgându-se de aceea perfectarea unui acord cu P.C.R. în vederea pregătirii insurecției antifasciste, Partidul Comunist a izbutit să realizeze un acord de colaborare antifascistă cu puternica grupare condusă de Gh. Tătăreanu (fost prim ministru în perioada 1934—1937 și 1939—1940, secretar general al partidului liberal la ultimul congres al acestuia) și cu cercurile palatului²⁰. În momentul constituirii B.N.D., P.C.R. acționa în front unic muncitoresc cu P.S.D., stabilise un acord de principiu și colabora cu casa militară a palatului, cu ofițeri superiori de la Marele Stat Major și de la comanda unor mari unități și corpuri de armată teritoriale la pregătirea preliminarilor militare ale insurecției.

P.C.R. împreună cu P.S.D. realizaseră de asemenea un acord de colaborare antifascistă cu gruparea tătărească și cu o serie de membri ai fostului partid național democrat (Iorghist) și mențineau legăturile cu organizațiile și grupările constituite în Frontul patriotic antifascist.

Tratatul duse în continuare pentru ca toate aceste alianțe să fie cuprinse în Blocul național democratic nu au dus la nici un rezultat datorită refuzului fruntașilor P.N.Ț.-Maniu și P.N.L.-Brătianu de a colabora cu grupările desprinse din partidele lor și cu alte organizații revoluționare antifasciste cărora nu le recunoșteau statutul de organizații independente, considerându-le a reprezenta Partidul Comunist în alte ipostaze. Decizia de cuprindere în B.N.D. doar a celor patru principale partide ale țării a fost consemnată ca atare în declarația B.N.D. din 20 iunie 1944²¹. În aceste condiții, P.C.R. ia inițiativa la sfârșitul lunii iunie 1944 a reorganizării Frontului Patriotic Antifascist în Grup Patriotic Antifascist, la care în afara grupărilor foste în F.P.A. participa în plus Partidul Social Democrat reintregit (prin revenirea în rîndurile sale a grupării Rădăceanu și a foștilor socialiști unitariști), precum și o serie de noi militanți antifasciști. În final, soluția preconizată de P.C.R. — insurecția — a fost adoptată ca singura modalitate eficientă de înlăturare cu succes a obiectivelor național-antifasciste²².

Singura organizație politică care a putut contribui la pregătirea militară a insurecției din 23 August 1944, efectuată în condiții de adîncă conspirativitate, a fost Partidul Comunist. Aceasta s-a datorat experienței acumulate deja de cadrele sale în cele peste două decenii de activitate conspirativă, existenței rețe-

¹⁹ Vezi articolul nostru sus-citat, *Politica de alianțe ale P.C.R. Constituirea Blocului național democratic în iunie 1944*, loc. cit., p. 1033.

²⁰ *Ibidem*, p. 1032.

²¹ Vezi articolul lui V. Liveanu, *Asupra elaborării și semnificației declarației de constituire a B.N.D.*, în „Revista Arhivelor” nr. 3/1976, p. 317.

²² În acest sens, o importanță deosebită a avut-o consfătuirea din noaptea de 13/14 iunie 1944, într-o locuință conspirativă a P.C.R., în care delegatul acestui partid a expus în fața unor ofițeri superiori antifasciști și a reprezentanților palatului schița planului insurecțional, plan care la 15 iunie 1944 va căpăta asentimentul regelui (comandant suprem al armatei) și va fi comunicat în zilele următoare prin diverse canale marilor puteri aliate la Cairo, Stockholm etc.

lei clandestine și aparatului militar⁴, obișnuite cu păstrarea desăvârșită a secretului oricărei acțiuni întreprinse²⁴, de care dispunea numai Partidul Comunist, ceea ce i-a permis acestuia în primăvara și vara anului 1944 să contribuie la culegerea unor date suplimentare privind starea morală, asigurarea pazei și comportamentului trupei, supravegherea locuințelor particulare care găzduiau o însemnată parte a corpului ofițeresc hitlerist, mai ales în București și Valea Prahovei, putându-se astfel, pe baza cunoașterii diferitelor detalii, să se știe mișcarea diurnă a viitorului inamic.

În momentul declanșării insurecției, formațiile patriotice, înarmate și pregătite de partid, au contribuit alături de armată la luptele de apărare a obiectivelor economice și strategice, au participat la operațiunile de curățire a teritoriului țării de trupele hitleriste, care au încercat fără succes să infrângă forțele insurecționale și să instaureze un regim de ocupație militară similar celui instituit cu un an mai înainte în nordul și central-Italiai.

Prin inițierea și participarea la toate acordurile bilaterale sau multilaterale, prin contribuția adusă la făurirea coaliției de forțe antifasciste, la elaborarea schiței generale și la pregătirea detaliată a planului insurecțional, Partidul Comunist Român a jucat un rol hotărâtor în toate fazele, pregătirii, iar apoi a înlăturării cu deplin succes a actului istoric de la 23 August 1944.

De pe pozițiile cîștigate în procesul făuririi coaliției naționale antifasciste, în pregătirea și victoria revoluției de eliberare națională și socială din august 1944, Partidul Comunist va aborda cu un prestigiu și o influență politică deosebite conducerea amplului proces de transformări revoluționar-democratice ale societății românești după 23 August 1944.

Documente privind rolul propagandei comuniste în organizarea și declanșarea revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă

În toamna anului 1940, în condițiile create prin pierderile teritoriale impuse de dictatul fascist de la Viena, în urma căruia Ungaria hothystă a anexat partea de nord-vest a României, instaurarea în România a unui regim politic totalitar militaro-fascist, intrarea statului român în sfera de dominație a Reich-ului hitle-

²³ Din toamna anului 1943 membrii rețelei clandestine participanți la acțiunile de sabotare a mașinii de război fasciste, la propaganda antifascistă în sinul armatei române pe front și în interiorul țării, se constituia într-o „secție” militară separată, sporindu-și măsurile de conspirativitate. Se constituie zeci de formații patriotice, se strînge armament și muniții pentru dotarea și instruirea acestor formații (pe larg despre aceasta, în lucrarea lui C. Olteanu, Ilie Ceaușescu și V. Mocanu, *Activitatea P.C.R. în armată. 1921—1944*, p. 220 și urm.).

²⁴ Întrucît orice indiscreție privind pregătirea insurecției, cu atât mai mult detaliile militare ale acestei pregătiri, ar fi putut alarma organele represive antonesciene, organele SS, Gestapoului și celorlalte servicii de informații hitleriste aflate în România, ceea ce ar fi eliminat factorul surpriză, ba chiar ar fi putut compromite total succesul operației insurecționale. Pregătirea militară în detaliu, precum și planul general al acestor acțiuni au fost cunoscute doar de un număr extrem de restrîns de persoane, un rol important în acest comitet militar de pregătire insurecțională și în adoptarea deciziilor avîndu-l reprezentantul Partidului Comunist.